

ZSOLDOS ATTILA

Az Aranybulla születése

Absztrakt

A tanulmány a II. András magyar király (1205–1235) által 1222-ben kiadott Aranybulla létrejöttének körülményeit tárja fel. A törvény kiadására 1222 áprilisának közepén került sor annak érdekében, hogy megoldja azt a politikai válságot, melyet a királlyal és politikájával szembe forduló előkelők egy szűk csoportja támasztott, élvezve II. András legidősebb fia, Béla herceg – a későbbi IV. Béla király (1235–1270) – támogatását. A tanulmány végezetül bemutatja, miként lett úrrá II. András a válságon 1222 őszére.

Kulcsszavak: Aranybulla, II. András, politikatörténet

Abstract

This paper reveals the circumstances under which the Golden Bull of 1222 was issued by Andrew II, King of Hungary (1205–1235). The decree was published in the middle of April 1222 in order to solve the political crisis stirred up by a small circle of notabilities who turned against the king and his policy. They were supported by Béla, the eldest son of the king – later to become Béla IV of Hungary (1235–1270). Ultimately, the study also discloses how Andrew II overcame the crisis by the autumn of 1222.

Keywords: Golden Bull of Hungary (1222), Andrew II, King of Hungary, political history

Az Aranybulla, hangozzék ez bármily különösen kiadása 800. évfordulójának ünneplése közepette, nem keltette fel a középkori magyar krónikások érdeklődését. A 14. századi krónikakompozíció – melynek egyik változata a közismert *Képes krónika* – a törvény kiadója, II. András király életéből mindössze három epizódot tartott feljegyzésre méltónak a megkoronázására és halálára vonatkozó híradás mellett: első felesége, Gertrúd királyné meggyilkolását, szentföldi keresztes hadjáratát, valamint leánya, a szentté avatott Erzsébet házasságkötését.¹ A zágrábi érsekség könyvtárából került elő a középkori magyar krónikák azon egyetlen

¹ Domanovszky 1999, I. 464–466.

szövegváltozata, mely viszont félreérthetetlenül utal az Aranybullára: „a királyságban második András [...] következett [...], aki Magyarország nemességének a szabadság igen nagy kiváltságát adományozta. Ennek a törvénynek a megtartására szokott felesküdni koronázásakor Magyarország valamennyi királya”.² A szöveg a 16. század közepe táján keletkezhetett ma ismert formájában,³ de bizonyosan valamely korábbi krónika kivonata, mely ugyanakkor önálló bővítményeket is tartalmaz; ez utóbbiak egyike az Aranybulláról szóló, idézett rész.⁴ A törvény megszületésére vonatkozó kortárs forrásanyag sem ejti zavarba a kutatást bőségével, számos támpontot kínál mindazonáltal az 1222-ből fennmaradt királyi oklevelek csoportja, valamint III. Honorius pápa magyarországi ügyekkel foglalkozó két bullája. Az Aranybulla keletkezéstörténetének legfontosabb forrása mégis maga az Aranybulla, melynek hét eredeti példánya közül egy sem maradt ránk, szövegét azonban fenntartotta egy 1318 körül készített másolat,⁵ valamint I. Lajos király 1351. évi törvénye, illetve annak átírásai.⁶

Az Árpád-kor 13. század előtti törvényei kézzel készített középkori könyvekbe, kódexekbe másolva maradtak ránk, az Aranybullát ellenben oklevél formájában bocsátotta ki II. András király 1222-ben, ismereteink szerint elsőként élve a magyar királyok közül ezzel a megoldással. Az oklevél – mai fogalmaink szerint – a középkor hivatalos irata, s ennek megfelelően, miként a maiakat is, meghatározott külső formák és belső tartalmi jegyek szerint kellett kiállítani. Többségük tartalmát a kibocsátó pecsétje hitelesítette, esetünkben ez II. András aranylemezekből összeforrasztott fémpecsétje, bullája, mely a dokumentum névadója lett. Ellentétben magával az Aranybullával, II. András aranypecsétjének több példánya is ránk maradt, s mivel 1221-ben ugyanazt használta, mint 1233-ban,⁷ okkal gondoljuk, hogy az 1222. évi Aranybulla eredeti példányaikat szintén az ismert pecsét hitelesítette. Az okleveleket szokás volt keltezéssel ellátni, így tör-

2 Chronicon Knauzianum: Andreas secundus [...] successit in regnum [...], qui privilegia libertatis maxima concessit nobilitati Vngariae, ad cuius decreti observationem universi Hungariae reges tempore coronationis ipsorum solent iurare – Szovák–Veszprémy 1999, II. 338, a (csekély módosítással) idézett magyar szöveg Kulcsár Péter fordítása, lásd Kulcsár 2006–2008, II. 63.

3 Knauz 1875, 684.

4 Vö. Domanovszky 1905, 534–536, 537.

5 Esztergomi Prímási Levéltár, Acta Radicalia, V, 1, fényképmásolata: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai fényképgyűjtemény 248 769, vö. Knauz 1861.

6 Döry–Bónis–Bácskai 1976, 124–140.

7 Takács 2012, 112–114.

tént ez az Aranybulla esetében is. Ez kevésbé látványos, mint a pecsét, valójában azonban az Aranybulla megszületésére vonatkozó legfontosabb kérdések mindegyikére – mikor?, miért?, mi módon? – megadja a választ.

Mikor?

Az oklevél formájában írásba foglalt Aranybulla keltezése az évet egyfelől az *annus Dominival* („az Ige megtestesülésének ezerkétszázhuszonkettődik évében”), másfelől a kibocsátó, azaz II. András uralkodói éveivel adja meg („uralkodásunk tizenhetedik évében”),⁸ a hónap és a nap megjelölését azonban, a király okleveleinek túlnyomó többségéhez hasonlóan,⁹ mellőzi. Ott találjuk viszont a keltezéshez hozzáillesztett méltóságsort, mely az okmány kiállítása idején hivatalban lévő főbb egyházi és világi méltóságviselőket sorolja fel, ámbar az Aranybulla esetében csak a főpapokra terjed ki, ami merőben szokatlan jelenség, s melynek jut is még szerep az Aranybulla keletkezéstörténetében. Az ugyanakkor nem megy ritkaságszámba, hogy a lista még a főpapok esetében sem teljes, mert hiányzik a nyitrai és az erdélyi püspök: az Aranybulla történetét illetően ennek szintén van bizonyos jelentősége, igaz, csak az erdélyi püspök esetében. A nyitrai főpap hiánya azért nem feltűnő, mert egyébként is ritkán szerepel méltóságsorokban,¹⁰ s még az sem lehetetlen, hogy az Aranybulla kibocsátásának idején a püspöki méltóság éppen nem volt betöltve. János püspökről ugyanis utoljára 1221 nyarán hallunk, amikor I. Ottokár cseh király megújította a prágai püspökség korábbi privilégiumát, s az okmány említést tesz róla is a rendelkezés tanúi között,¹¹ utóda, Jakab ellenben csak 1223-ban bukkan fel forrásainkban.¹²

8 1222. (datatio): anno verbi incarnati millesimo ducentesimo vicesimo secundo [...] regni nostri anno decimo septimo – Aranybulla, lásd Érszegi 1972, 19. Itt és a továbbiakban, hacsak nem utalunk az ellenkezőjére, Szilágyi Loránd fordításában idézzük az Aranybulla magyar szövegét, lásd Szilágyi 1961.

9 Vö. Szentpétery 1930, 104.

10 Lásd pl. 1229-hez Erdélyi–Sörös 1902–1916, I. 696; 1233-hoz Fejér 1829–1844, III/2. 366 (vö. Szentpétery–Borsa 1923–1987, 510. sz.); 1234-hez Wenzel 1860–1874, VI. 549.

11 Rudolf 2019, 34.

12 Zsoldos 2011, 93.

A méltóságsorokban rendszerint feltüntetett erdélyi püspököt azonban bizonyosan azért nem említi az Aranybulla szövege, mert széke éppen üresedésben volt. 1221-ben meghalt Vilmos püspök,¹³ az utódjául megválasztott normandiai születésű¹⁴ Rajnald váradi prépostot 1222. június 3-án erősítette meg méltóságában III. Honorius pápa,¹⁵ amiből – az információáramlás középkori sebességét figyelembe véve – az következik, hogy az Aranybulla főpaplistája 1222. április közepének megfelelő állapotokat tükröz, azaz a törvényt akkor adták ki. Az Aranybulla kibocsátása napjaként gyakran emlegetett április 24. az előző századforduló kiváló történésze, Karácsonyi János egy megjegyzésében gyökeredzik, mely szerint „körülbelül Szent-György napja táján” adhatták ki az Aranybullát.¹⁶ A történeti köztudatnak azonban „biztos” dátumokra van szüksége – részint a tankönyvekbe nem való kételyek elkerülése, részint az ünnepi megemlékezések és vezércikkek időzítése miatt –, s a történészi megfontolások esélytelenek ezzel az igénnyel szemben.

Miért?

A törvény kibocsátásának célja egy jól meghatározható politikai válság megoldása volt. A válság pusztá létét az 1222. év királyi okleveleinek egyetlen szempontot követő áttekintése is igazolja, ugyanis az év folyamán három személy váltotta egymást a Magyar Királyság legjelentősebb világi méltóságában, a nádoriban: előbb a már 1219 óta hivatalban lévő Szák nembéli Barc fia Miklós volt a nádor, őt váltotta Csanád nembéli Vejte fia Tódor, hogy aztán a sort a méltóságában egészen 1226-ig megmaradó Kán nembéli Gyula zárja.¹⁷ A három nádor feltűnése 1222 okleveleiben olyan gyorsan változó politikai viszonyokra enged következtetni, amelyek jellemzésére a „viharos” kifejezés éppen alkalmasnak tűnik, hiszen

13 Az erdélyi püspöki széket már 1221-ben üresedésben lévőnek mondják, lásd 1221-ről Marsina 1971–1987, I. 196; vö. Zsoldos 2011, 89.

14 Györffy 1965, 192; vö. Temesváry 1922, 23.

15 Theiner 1959–1960, I. 34.

16 Karácsonyi 1899, 27.

17 Zsoldos 2011, 18.

II. András uralkodásának három évtizede alatt egyetlen más évben sem kényszerült arra, hogy kétszer is átszervezze a királyi tanácsot.

A politikai vihar mibenlétét III. Honorius pápa 1222. július 4-én kelt bullája tárja fel, mégpedig félreérthetetlen módon, amikor arról ír, hogy „Krisztusban legkedvesebb fiunk, A[ndrás], Magyarország kiváló királya mint kegyes apa [...] elsőszülöttét királlyá kenette és koronáztatta, némely elvetemültek, akik az ellentétek ösvényét törekedtek megtalálni, azon mesterkednek ártó szándékkal, hogy engedelmességüket megtagadják a királytól, mintha nem neki, hanem fiának tartoznának azzal, és így mindkettőjük ellenében az ország viszályát és botrányát idézzék elő. Mivel pedig a király szándéka nem az volt, nem is lehetett, hogy életében más uralkodjék az országban, hanem inkább az, hogy ő maga birtokolja és kormányozza az országot”, a pápa megparancsolja a magyar főpapoknak, hogy egyházi fenítékekkel bírják jobb belátásra a bajkeverőket.¹⁸

A tudósításban sajátos módon keverednek egymással a valóságoknak megfelelő, s az azt némiképpen megszipító elemek. Az igaz ugyan, hogy II. András megkoronáztatta legidősebb fiát, a trónörökös Béla herceget – a későbbi IV. Béla királyt – valamikor 1214 folyamán,¹⁹ csakhogy ezt nem mint „kegyes apa” tette, hanem kényszernek engedve, ami felől nem hagy kétséget egy III. Ince pápához írt levele, melyben arra kérte a pápát, hogy „valamennyi összeesküvőt és hűtlenségben mesterkedőt, akik [...] fiúnkat a mi életünkben és akaratumkkal ellenkezően királyukká akarták tenni, sőt, megkoronázni, sújtsa kiközösítéssel, akár egyháziak, akár világiak lennének”.²⁰ Azt, hogy a koronázásra miként sikerült akarata ellenére rá-

18 1222. júl. 4.: quia karissimus in Christo filius noster A. Ungarie rex illustris tamquam pius pater [...] primogenitum suum in regem fecit inungi ac etiam coronari, quidam perversi, qui dissensionum semitas satagunt invenire, malignari volentes, suum machinantur obsequium subtrahere ipsi regi, tamquam non sibi, sed filio teneantur, et sic contra utrumque dissidium et scandum regni procurant. Cum igitur non fuerit ipsius regis intentio, nec esse debuerit, ut eo vivente alius dominaret in regno, sed ipse potius regnum teneat et gubernet, fraternitati vestre per apostolica scripta mandamus atque precipimus, quatenus universos tam in regno, quam extra regnum constitutos, qui huiusmodi seditiones movere presumpserint, a sua temeritate cessare per censuram ecclesiasticam appellatione postposita compellatis – Theiner 1859–1860, I. 35.

19 Érszegi 1975, 91–97 és Wagner – Lindeck-Pozza 1955–1999, IV. 68–69.

20 (1214.) s. d.: omnes conspiratores et infidelitatis machinatores, qui [...] filium nostrum nobis viventibus et nolentibus in regem sibi preficere vel coronare attemptaverint, tam clericos, quam laicos sententia excommunicationis percutiatis – Theiner 1859–1860, I. 2, az idézett magyar szöveget lásd Makkai–Mezey 1960, 127.

venni II. András, nem tudjuk, annyi azonban bizonyos, hogy arra valóban sor került.²¹

III. Honorius 1222. július 4-én kelt bullájának az emlékezet tetten érhető megbicsaklásánál vagy talán – sőt, inkább – a diplomáciai érintkezésekben elvárt tapintat megnyilvánulásánál mindazonáltal érdekesebb vonása, hogy bizonyosan az Aranybulla kiadását követően kialakult magyarországi helyzetet tükrözi, s a benne foglaltak az Aranybulla megszületésének politikatörténeti körülményeire vonatkozó információkat hordoznak.

Az sem reménytelen vállalkozás, hogy kiderítsük, kik lehettek a pápa által említett „némely elvetemültek”, akik II. András király helyett a trónörökös Béla hercegnek akartak engedelmessé válni. A válasz felkutatásában megint csak az Aranybulla keltezése lesz a segítségünkre. Annak szövege ugyanis 1222-höz, mint láthattuk, a király 17. uralkodói évét társítja,²² ami feltűnő, s politikatörténeti következtetések levonására alkalmas körülmény. Az Aranybulla keletkezéstörténetéről számos figyelemre méltó, s részben ma is helytálló megfigyelést megfogalmazó Karácsonyi János ugyanis – Knauz Nándor korábbi, nem teljesen kielégítő kísérletét²³ meghaladva – megállapította, hogy II. András három évtizedes uralkodása során többször megváltoztatta uralkodói évei számlálásának gyakorlatát. Uralkodása elején, 1205 és 1217 között, 1205-től számította uralkodói éveit, az azonban nem állapítható meg, hogy a közvetlen előd, a gyermek III. László király halálának ismeretlen, de bizonyosan május elejére eső időpontja²⁴ vagy koronázásának ismert napja, azaz május 29.²⁵ volt-e a kezdőpont. 1218-ban aztán új gyakorlat váltotta fel az addigit: ettől az évtől kezdve 1204 egyik napja lett az uralkodói évek számításának kiindulási pontja. Karácsonyi helytálló érveket hozott fel amellet, hogy ez a nap biztosan 1204. január 19. és május 1. között keresendő, s igaza lehetett abban is, amikor az ezen időszak közepére eső, március 15. körüli kezdőponttal számolt.²⁶ Az április közepén kiadott Aranybullában az 1218 óta érvényben lévő új számítási mód szerint II. András 18. vagy 19. ural-

21 Vö. Zsoldos 2022, 222–226.

22 Érszegi 1972, 19.

23 Knauz 1876, 518–520.

24 A kérdésre lásd Zsoldos 2018, 62–64.

25 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.*, c. 174. (Szovák–Veszprémy 1999, I. 464).

26 Karácsonyi 1899, 6, 13–17.

kodói évének kellene szerepelnie – Karácsonyinak az új kezdőpontra tett javaslatát elfogadva: a 19. évnek –, ám a keltezésben a régi, 1218 előtti gyakorlatnak megfelelő 17. évet találjuk, amiből joggal lehet arra következtetni, hogy egyfelől az Aranybulla kiadására valóban 1222 májusának vége előtt került sor, másfelől pedig arra, hogy II. András ismét, immár másodszor is megváltoztatta uralkodói éveinek számítását, visszatérve az 1218 előtti gyakorlathoz. A két számítási mód között az a nyilvánvaló és politikatörténeti szempontból sem érdektelen különbség, hogy 1218-tól kezdve II. András – különös módon – bátyja, Imre király életének utolsó néhány hónapját, valamint annak fia és utóda, III. László teljes uralkodási idejét is a magáéhoz számította, alighanem hajdani kormányzói kinevezésére emlékezve.²⁷ A halálra készülő Imre király ugyanis 1204-ben fia kiskorúságának idejére Andrást bízta meg a kormányzói teendők ellátásával,²⁸ így zárva le a 12–13. század fordulójának éveiben kettejük között fegyveres összecsapásokba torkolló viszálykodást.²⁹ Imre egykori hívei viszont, érthető módon, igencsak zokon vették II. András ezen lépését. Az mindenesetre bizonyos, hogy a király az Aranybulla kiadásakor ismét megváltoztatta uralkodói évei számításának gyakorlatát – 1218 után másodszor –, ami aligha történt ok nélkül.

Az 1222-ben kibocsátott ünnepélyes kiállítású királyi oklevelekben feltüntetett uralkodói évek változásai pontosan követik a nádori méltóság betöltésében megfigyelhető személycserék rendjét, ami nem hagy kétséget afelől, hogy az uralkodói évek számlálásának kérdése sokkal több merő formalitásnál, valóban szorosan összefügg 1222 viharos politikai viszonyaival. Szák nembéli Barc fia Miklós³⁰ nádorsága idején az 1218-ban bevezetett, II. András uralkodói éveit 1204-től számító rendszer volt életben, s mivel az ebből az időszakból fennmaradt négy oklevelet a 19. uralkodói év szerint keltezték,³¹ kétségtelen, hogy azok még az Aranybulla kiállítása előtt hagyták el a királyi kancelláriát, minden bizonnyal 1222 áprilisának elején. Az Aranybullához hasonlóan a 17. uralkodói évre keltezett 1222. évi oklevélben tűnik fel az év második nádora, Csanád

27 Zsoldos 2022, 230–231.

28 1205. ápr. 25.: Fejér 1829–1844, II. 455–456; Zsoldos 2022, 38–39.

29 A kérdés újabb irodalmára lásd Szabados 1999; Körmendi 2012, 2019 és Zsoldos 2022, 17–37.

30 Vö. Zsoldos 2011, 333.

31 1222. (ápr. eleje): Wagner – Lindeck-Pozza 1955–1999, I. 87; Marsina 1971–1987, I. 198–199, 203; Knauz–Dedek 1999; Dreska et al. 1999, I. 236–237.

nembéli Vejte fia Tódor,³² ez az okmány ily módon bizonyosan május vége előtt hagyta el a királyi kancelláriát, de bizonyosan az Aranybulla kiadását követően, mert ebben már választott – azaz méltóságában a pápa által még meg nem erősített – erdélyi püspökként említik Rajnáld váradi prépostot.³³ Végezetül azok az 1222. évi oklevelek, amelyekben Kán nembéli Gyula³⁴ szerepel nádorként, újra a 19. uralkodói évet adják meg, s az egyik közülük – éppen nem mellékes módon – Rajnáldot már bármiféle megjegyzés nélkül írja erdélyi püspöknek,³⁵ így ezek az oklevelek Rajnáld püspökké választásának június 3-i pápai megerősítése után keltek, a legkorábban július közepe vagy vége táján, hiszen a pápai bullának el is kellett jutnia Magyarországra, amihez némi időre, amint az nyilvánvaló, feltétlenül szükség volt. Az mindenesetre kétségtelen, hogy azok a körülmények, amelyek uralkodói évei számításának megváltoztatására készítették II. András áprilisban, Gyula nádorságának idejére már megszűntek, s ezért tért vissza az 1218-ban bevezetett számítási módhoz.

A rendelkezésünkre álló ismeretek szerint tehát az 1222 tavaszának Magyarországon kialakult politikai válság lényege az volt, hogy „némely elvetemültek” II. András helyett a trónörökös Béla hercegnek akartak engedelmessé válni, miközben a király oly módon változtatta meg uralkodói évei számlálásának módját, hogy az immár ne provokálja bátyja, Imre király egykori híveit: aligha vitatható ily módon, hogy Karácsonyi János helyesen azonosította a király ellen 1222-ben fellépőket a századforduló belháborúiban Imre pártján állt, s II. Andrással megbékélni nem hajlandó előkelőkkel,³⁶ akik az akkor szerzett sérelmeiket az időközben eltelt évtizedek során sem feledték.

III. Honorius bullája ugyanakkor a „némely elvetemültek” mellett II. András legidősebb fiának, a trónörökös Béla hercegnek szintén juttat némi, ha nem is kezdeményező szerepet az ország békéjét feldúló viszály kialakulásában. A herceg 1222 tavaszán tizenöt éves (vagy valamivel idő-

32 Vö. Zsoldos 2011, 355.

33 1222. (ápr.–máj.): Zimmermann–Werner–Gündisch 1892–1991, I. 18–20, az oklevél hitelével kapcsolatban felmerülő kérdésekre lásd Szentpétery–Borsa 1923–1987, 380 és Zsoldos 2021.

34 Vö. Zsoldos 2011, 305–306.

35 1222. (aug. vége u.): Wagner – Lindeck-Pozza 1955–1999, I. 88–89; 1222. (dec.): Gutheil 2007, 38–39. Ez utóbbi említi Rajnáld püspökségét, a másik méltóságsora, ismeretlen okból, mind a főpapok, mind a világi méltóságok esetében szokatlanul kevés nevet tartalmaz.

36 Karácsonyi 1899, 19–25.

sebb) lehetett,³⁷ a középkor ítélete szerint tehát felnőttszámba ment már, és éppen ekkortájt bontakoztak ki első konfliktusai apjával. II. András még 1220-ban átadta a Dráva folyótól délre fekvő Szlavóniát Béla hercegnek kormányzásra, ám a maga embereit rendelte mellé, ami névlegessé tette Béla hatalmát a tartomány felett,³⁸ 1222 tavaszán pedig – az Aranybulla kiadását közvetlenül megelőzően – kísérletet tett arra, hogy érvénytelenítse a Laszkarisz Máriával 1220-ban kötött házasságát,³⁹ ami – a későbbi fejlemények ismeretében ez bátran kijelenthető – bizonyosan nem volt Béla kedvére, s megadhatta a végső lökést ahhoz, hogy az elégedetlenek élére álljon; nem csak ambiciózus trónörökösként keveredett tehát a politikai vihar sűrűjébe. A III. Honorius pápa 1222. július 4-én kelt bullája által leírt helyzetben ily módon minden nehézség nélkül felismerhető az Árpád-kor politikai eszköztárának azon hagyományos eleme, melynek lényege az volt, hogy az uralkodóval vagy annak politikájával valamilyen okból szembeforduló előkelők a dinasztia egy alkalmasnak ítélt tagját előtérbe tolva próbálkoznak meg a számukra kívánatos változások kierőszoalásával: esetünkben az egykor Imre pártján álló előkelők és a trónörökös Béla herceg együttműködése töltötte meg nagyon is valószínűs tartalommal az elméleti modellt.

Mi módon?

III. Honorius pápa kortársi tudósításában nyoma sincs ugyanakkor annak a tömegmozgalomnak, amely a magyar történetírói hagyomány szerint kikényszerítette II. Andrástól az Aranybulla kiadását, az viszont nyilvánvaló, hogy a király valóban szorult helyzetbe került. A válság megoldását az Aranybulla kiadásától remélte, melyet olyan, a király és alattvalói kapcsolatrendszerének átfogó rendezésére vállalkozó törvénynek szánt, mely lecsendesítheti az elégedetlenkedőket, kiváltképpen akkor, ha rászánja magát a szokásosnál jóval erőteljesebb garanciák vállalására a dokumentumban foglaltak teljesítését illetően. Az, hogy ebben az elhatározásban az 1215-ben kiadott angol *Magna Charta* szerephez jutott-e valamiféle

³⁷ Wertner 1892, 456–457.

³⁸ Zsoldos 2022, 231–234.

³⁹ 1222. máj. 28.: Theiner 1859–1860, I. 33; vö. Zsoldos 2022, 260–262.

módon, erősen kétséges: közvetlen mintaként bizonyosan nem, hiszen az Aranybullában és a *Magna Charta*ban a filológia módszereivel kimutatható, szövegszerű egyezéseknek nyoma sincs, egyfajta mintát mégis felkínálhatott, s ha valóban így történt, ami nem teljesen lehetetlen, de nem is magától értetődő, az szintén árulkodó jel, hiszen a példát sokkal inkább hasznosíthatta II. András, mint bárki más magyar kortársai közül.

Annak bizonyosságát, hogy az Aranybulla kiadásában valóban a királyé volt a kezdeményező szerep, megint csak az Aranybulla keltezésében, pontosabban az ahhoz hozzáillesztett méltóságsorban találjuk meg, melyben, amint arról már szó esett, hiába keressük a világi méltóságviselőket. Ez a körülmény ugyanis igazolja: az Aranybulla kiadására olyan időpontban került sor, amikor II. András már belátta, hogy kénytelen meneszteni korábbi királyi tanácsának báróit, Barc fia Miklóst és társait, arra ellenben még nem szánta rá magát, hogy Béla trónörökös támogatóinak bárói méltóságokat juttatva szervezze át a kormányzatot. Ha ugyanis az Imre-párti előkelők nem szerepelnek az Aranybulla méltóságsorában, az aligha jelenthet mást, mint hogy éppúgy semmi közük nem volt az Aranybulla szövegében foglaltakhoz, ahogyan az előző, Barc fia Miklós nádor nevével fémjelzett királyi tanács tagjainak sem, vagyis az Aranybulla szövege nem a király ellen 1222 áprilisában fellépők követeléseinek egyfajta összegzése. Nehezen képzelhető el olyan helyzet, amelyben Vejte fia Tódor és társai képesek arra, hogy kikényszerítsék az Aranybulla kiadását II. Andrástól az akaratuk szerinti tartalommal, és elég befolyásuk van ahhoz is, hogy az uralkodói év megváltoztatására utasítsák a kancelláriát, ám arra már nem futja erejükből, hogy kinevezésükre rábíriák a királyt, jóllehet az nyilvánvalóan jóval kevesebb időt vett volna igénybe, mint az Aranybulla szövegének formába öntése és akárcsak egy – nemhogy hét – példányban való kiállítás. Az uralkodói év számlálásának megváltoztatása az Aranybullában ilyenformán csupán annak jele, hogy II. András felismerte 1218-ban elkövetett tévedését, s visszatért a korábbi gyakorlathoz.

Az Aranybulla kibocsátása nem váltotta be reményeit, mert Vejte fia Tódort és társait szemlátomást jobban érdekelte a hatalom, mint holmi kiváltságlevelek, így a király némi vonakodás után kénytelen volt végül a Vejte fia Tódor vezette csoport tagjait bárói méltóságokhoz juttatni. Még az év folyamán bebizonyosodott azonban, hogy az Aranybulla kiadása korántsem volt hiábavaló fáradság.

Az új kormányzat tevékenységéről nem sokat tudunk, ám amit mégis, az nem hagy kétséget afelől, hogy hangadói az addigi királyi politikával szemben alakították ki törekvéseiket. Ekkor nyerte el a Német Lovagrend azon kiváltságlevelét,⁴⁰ melyről okkal gyanítható, hogy sokkal inkább tükrözte a lovagok akaratát, semmint a királyét,⁴¹ miközben II. András állítólagos rendelkezésére hivatkozva Tódorék belekezdtek a korábbi évek adományainak felülvizsgálatába,⁴² aminél mi sem állhatott volna távolabb a király elképzeléseitől. Az akció tételesen is ellentmondott az Aranybulla egyik rendelkezésének – „azoktól a birtokoktól, melyeket valaki igaz szolgálattal szerzett, őt soha ne fosszák meg”⁴³ –, ami persze egy újabb bizonyosság amellett, hogy az Aranybulla II. András, s nem ellenfelei elképzeléseit tükrözi. Minden jel szerint éppen az adományok felülvizsgálata okozta Vejte fia Tódor és társai bukását, hiszen aligha gondolható, hogy egy efféle akció 1222-ben kisebb ellenérzéseket keltett volna a földjeiket féltő birtokosokban, mint utóbb, 1228–1231-ben, vagy éppen 1235 után, amikor IV. Béla király kezdett hasonlónak.⁴⁴ II. András figyelmét nem kerülte el a tálcán kínált lehetőség: megszabadult az április végén rákényszerített főméltóságoktól, s újra magához ragadta az ország tényleges irányítását. Az ismét átszervezett királyi tanácsban a nádori méltóságot Kán nembéli Gyula kapta, aki az ekkor méltósághoz jutók többségéhez hasonlóan a király régi, megbízható hívei közé számított – jóllehet az ő bárói pályafutása is megkezdődött már Imre uralkodása idején –, mellettük néhány olyan előkelő jutott ekkor szerephez, akiknek bárói karrierje a későbbiekben teljesedett ki, így ők a „jövő reménységei”-ként kaphattak lehetőséget a bizonyításra.⁴⁵ A sorból egyedül Buzád pozsonyi ispán lóg ki, feltéve, hogy Béla herceggel való kapcsolata már ekkor is olyan szoros volt, mint amilyennek azt későbbi adataink⁴⁶ mutatják; ez esetben bekerülése a királyi tanácsba része lehetett a II. András és Béla herceg kibékülését célzó egyezkedéseknek. A király és fia közötti béke helyreállításának kulcsfigurája István zágrábi püspök lehetett, legalábbis ezt

40 1222. (ápr.–máj.): Zimmerman–Werner–Gündisch 1892–1991, I. 18–20.

41 Zsoldos 2021, 640–645.

42 1222. (máj.–aug.): Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 40 005.

43 1222: 17. c.: [p]ossessionibus eciam, quas quis iusto servicio obtinuerit, aliquo tempore non privetur – Aranybulla (Érszegi 1972, 17).

44 Zsoldos 2022, 290–320 és 444–445.

45 1222. (dec.): Gutheil 2007, 39, a további archontológiai adatokat lásd Zsoldos 2011 (passim).

46 1224. febr. 22.: Theiner 1859–1860, I. 44–45.

a benyomást kelti, hogy Béla herceg azért jutalmazta meg a főpapot még 1222-ben, de már Kán nembéli Gyula nádorsága idején, mert jó szolgálásokat tett neki az apja és közte kitört viszály elsimításában.⁴⁷

Azt, hogy miként lett úrrá a válságon II. András, megint csak III. Honorius egy bullája árulja el, melyet 1222. december 15-ére keltezett kancelláriája: „Magyarországon újonnan elhatározták, hogy az egész nép évente kétszer összegyűljön, amikor Krisztusban kedves fiúnk, [András], Magyarország felséges királya személyesen tartozik jelen lenni, és az ilyen nagy tömeg, az ésszerű mérsékletet félretéve, ugyanezen királytól súlyos és igazságtalan dolgokat szokott követelni, azt tudniillik, hogy az ország főembereit és nemeseit, akiket gyűlölnék, méltóságaiktól és tisztségeiktől megfosztva üzzék ki az országból, és javaikat osszák fel a nép között. Emiatt zavarban van a király, mivel, ha a zavargók efféle kéréseit teljesítené, vétene az igazság ellen, megsértené a békét, aminek a királyi hatalom látná kárát, ha viszont nemet mondana, s joggal, a jogszerű követelésekre, a maga és övéi személyét tenné ki veszedelemnek.”⁴⁸

Az előadottak emlékeztetnek ugyan mindarra, amit a magyarországi eseményekről más forrásaink alapján tudunk, ám csak távolról. Az Aranybullában szó esik a király jelenlétében tartandó gyűlésről, ám nem kettőről, hanem csak egyről, s az uralkodó megjelenésének előírása sem olyan szigorú, mint azt III. Honorius szavai alapján gondolhatnánk, hiszen helyettesítésének kérdéséről is rendelkezik a dekrétum.⁴⁹ Az szintén tény, hogy az Aranybulla foglalkozik a visszaélések elkövető méltóságviselők büntetésével, ám ott csak a tisztségüktől való megfosztás és az okozott kár megtérítése kerül elő,⁵⁰ a száműzetés, valamint javaiknak a nép közötti szétosztása fel sem merül. Az ellentmondást Karácsonyi egy „új, ta-

47 1222. (aug. vége u.): Smičiklas 1904–1934, III. 219–220.

48 1222. dec. 15.: in regno Ungarie noviter sit statutum, ut omnes populi convenient bis in anno, ubi etiam karissimus in Christo filius noster [Andreas] rex Ungarorum illustris personali ter interesse tenetur, et tanta multitudinis turba, turbata modestia rationis, ab eodem rege difficilia et iniusta soleant postulare, videlicet ut magnates et nobiles regni, quos habent exosos, suis dignitatibus et honoribus spoliati excludantur a regno et eorum bona in populis dividantur: quare idem redditur rex perplexus, eo quod si turbulentis huiusmodi postulationibus acquiescat, ledit iustitiam, offendit pacem, et exinde regia potentia enervatur, et iterum si iuste neget iniusta, sue suorumque timet periculum personarum – Theiner 1859–1860, I. 36.

49 1222: 1. c.: annuatim in festo sancti regis, nisi arduo negocio ingruente vel infirmitate fuerimus prohibiti, Albe teneamur sollempnizare, et si nos interesse non poterimus, palatinus procul dubio ibi erit pro nobis – Aranybulla (Érszegi 1972, 15).

50 1222: 14. c.: si quis comes honorifice se iuxta comitatus sui qualitatem non habuerit vel destruxerit populos castris sui, convictus super hoc coram omni regno dignitate sua turpiter spoliatur cum restitutione ablatorum – Aranybulla (Érszegi 1972, 17).

lán még zajosabb és hevesebb országgyűlés” feltételezésével próbálta át-hidalni, mely másodszor is kikényszerítette az Imre-párti előkelők bukása után a hatalomba visszatért Barc fia Miklós és társai méltóságaitól való megfosztását.⁵¹ Ezen a ponton azonban téves Karácsonyi rekonstrukciója, mely szerint Barc fia Miklós 1222 folyamán kétszer – tudniillik előbb az év elején, április közepéig, majd másodszor július vége és november között – volt nádor. A tévedés abból ered, hogy Karácsonyi az összes olyan 1222. évi oklevelet, melyek méltóságsorában Barc fia Miklós szerepel nádorként, és keltezésükben a király uralkodásának 19. évét tüntetik fel,⁵² az Aranybulla kiadása utáni időkre helyezte, szemlátomást meg sem fontolva annak lehetőségét, hogy azokat még az év elején, az Aranybulla kiadása előtt bocsátották ki. Márpedig éppen ez történt, amit az bizonyít, hogy ezen oklevelek méltóságsorában az erdélyi püspököt éppúgy nem említik, mint a II. András 17. uralkodói éve szerint keltezett Aranybullában, miközben a Vejte fia Tódor nádorsága idején kiadott oklevélben már választott erdélyi püspökként tűnik fel. A Barc fia Miklóst nádorként említő 1222. évi okleveleket tehát egytől egyig az Aranybulla kiadása előtt foglalták írásba: minden bizonnyal azon igazságszolgáltatási és kormányzati ügyekkel foglalkozó gyűlést követően hagyták el a kancelláriát, amelyet II. András uralkodása idején, a nagyböjt alatt – mely 1222-ben február 16. és április 3. közé esett – Óbudán volt szokás tartani,⁵³ ami megmagyarázza, hogy miért a 19. uralkodói év szerepel bennük.

Mivel Barc fia Miklós valójában kizárólag 1222 első néhány hónapjában volt nádor, a Karácsonyi által feltételezett második – ténylegesen: egyetlen – gyűlés csakis a Vejte fia Tódor vezette bárói csoport elkergetését követelhetette. III. Honorius december 15-re keltezett bullájának tévedései nagy valószínűséggel írhatók annak számlájára, hogy a pápai udvarba töredékes és ellentmondásos hírek jutottak el mindarról, ami Magyarországon történt, s a bulla ezeket a korántsem teljes körű értesüléseket próbálta meg egységes keretbe foglalni. III. Honorius tudott arról, hogy az év folyamán kétszer is komoly belpolitikai feszültségek törtek felszínre Magyarországon, tudott arról, hogy valamiféle döntés született,

51 Karácsonyi 1899, 28.

52 1222. (ápr. eleje): Wagner – Lindeck-Pozza 1955–1999, I. 87; Marsina 1971–1987, I. 198–199; Dreska et al. 1999, I. 236–237. – Az oklevelek ezen csoportjába tartozik a II. András Koppánmonostorának tett adományát írásba foglaló okmány is (Marsina 1971–1987, I. 203), melyet azonban Karácsonyi még nem ismert.

53 Kumorowitz 1971, 7–53.

tudott arról, hogy e döntés a király jelenlétében rendszeresen megtartandó gyűlésről rendelkezett, és tudott végezetül egy olyan eseményről, amely alkalmával felizgatott tömeg követelte bizonyos gyűlölt bárók igen szigorú, s a király által nem helyeselt megbüntetését. Információi jól felismerhetően II. Andrástól vagy az uralkodó környezetétől származtak.

A pápai bullában említett gyűlés időpontját firtató kérdésre a válasz a méltóságukat 1222 második felében betöltő királyi udvarispánokra vonatkozó adatokban kereshetjük. II. András azon, már említett 1222. évi oklevelét, melyben Kán nembéli Gyula a nádor, s erdélyi püspökként tűnik fel az a Rajnáld, akinek megválasztását 1222. június 3-án erősítette meg III. Honorius pápa, keltezhetnénk éppen 1222 júliusának második felére, csak hogy annak méltóságsorában Negol nembéli Batiz békési ispánt említik udvarispánként.⁵⁴ Ennek a körülménynek az ad jelentőséget, hogy az egykori Imre-párti előkelőkből álló csoport bukása – így a közéjük tartozó Bárkalán nembéli Nána fia Pósa udvarispán⁵⁵ menesztése – után három udvarispánról van tudomásunk 1222-ben. Előbb Atyusz nembéli Atyusz fia Lőrinc nyitrai ispán,⁵⁶ majd rokona, Miska fia Salamon mosoni ispán viselte a méltóságot,⁵⁷ végül pedig az említett Batiz következett, aki egészen 1224-ig meg is maradt az udvarispánságban,⁵⁸ miközben Salamon bán lett, Lőrinc pedig újvári ispán,⁵⁹ ami kizárja annak lehetőségét, hogy akár Lőrinc, akár Salamon még Tódor nádorsága idején váltotta volna fel Nána fia Pósat az udvarispáni tisztségben, s így Imre király egykori hívei közé lennének sorolhatók. Salamon udvarispánságának idejét illetően némi támpontot kínál, hogy egy perben december 6-án leteendő esküt ítélt meg,⁶⁰ novemberben tehát – vagy akár jóval előbb – már bizonyosan betöltötte méltóságát, Lőrinc udvarispánsága pedig ily módon az év még korábbi szakaszára helyezendő, amiből egyértelműen következik, hogy indokolatlan Tódorék bukásának időpontját 1222 vége táján keresni, az hónapokkal korábban bekövetkezett. Megfontolva tehát, hogy Barc fia Miklós csak az Aranybulla kibocsátása előtt volt nádor 1222-ben,

54 1222. (dec.): Gutheil 2007, 39.

55 Vö. Zsoldos 2011, 29 és 347.

56 1222. s. d.: Karácsonyi–Borovszky 1903, 339. sz.

57 1222. (dec. 6. u.): Erdélyi–Sörös 1902–1916, I. 657; vö. még 1227. s. d.: Wenzel 1860–1874, VI. 441.

58 Zsoldos 2011, 29.

59 1222. (dec.): Gutheil 2007, 39.

60 1222. (dec. 6. u.): Erdélyi–Sörös 1902–1916, I. 657.

továbbá azt, hogy abban az időszakban, amikor a Vejte fia Tódor vezette csoport volt hatalmon, mindössze egy királyi oklevél hagyta el a királyi kancelláriát – ami annak jele lehet, hogy Imre király egykori párthívei nem tolthettek túlságosan hosszú időt a kormányzat élén –, végezetül azt is szem előtt tartva, hogy III. Honorius július 4-én kelt bullája tud ugyan Tódor és társai hatalomátvételéről – emlékeztetőül: ez az a bulla, mely szerint Magyarországon némely elvetemültek nem II. András királynak, hanem Béla hercegnek akarnak engedelmeskedni –, ám afféle zavargásról szót sem ejt, mint amilyenről a december 15-i bulla már megemlékezik, az utóbbiban említett gyűlés, amelynek követelései a Tódor vezette csoport ellen irányultak, kizárólag a két pápai bulla kiállítása között eltelt időszakra helyezhető. Nehéz, s nem is szükséges ellenállni annak a csábító gondolatnak, hogy a hagyományos fehérvári törvényt nap – természetéből adódóan maga is egyfajta „gyűlés” – lehetett az az alkalom, amikor II. András a birtokvizsgálatok miatt zúgolódók elégedetlenségét meglövelve újra magához ragadta az ország tényleges irányítását; 1222. augusztus 20. táján tehát. A király egyszerűen élt az áprilisban kibocsátott Aranybulla Szent István-napi gyűlésről szóló rendelkezésében rejlő lehetőséggel, s így azt sem kell találgatnunk, kikből állt az az indulatos tömeg, melyre támaszkodva II. András keresztülvitte akaratát: a királyi szerviensek jöhetnek csak szóba, akiknek már az 1210-es években kiváltóságokat adott a király, melyeket éppen az Aranybulla emelt törvényerőre.

Az Aranybulla kiadása, ha nem is vetett véget 1222 politikai krízisének, de egy állomás volt a megoldáshoz vezető úton: a válság felszámolásában kibocsátása helyett alkalmazásának jutott korántsem elhanyagolható szerep.

Irodalom

- Domanovszky, A. (ed.) 1999: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.*, cc. 174–175. In Szovák, K. – Veszprémy, L. (szerk.): *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery*. Budapest, Nap Kiadó, reprint.
- Domanovszky, S. 1905: A Pozsonyi krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések. *Századok*, 39. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Petrik-magyar-konyveszet-17121920-2/19011910i-1E5C9/domanovszky-sandor-a-pozsonyi-kronika-es-a-kisebb-latin-nyelvu-prozai-szerkesztések-8-r-54-l-bpest-1905-athenaeum-r-t-kvny-1FF2A/> (Letöltve: 2022. 12. 20.)

- Döry, F. – Bónis, G. – Bácskai, V. 1976: *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis*. Budapest, Akadémiai Kiadó, reprint. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_MOLkiadv2_11/?pg=0&layout=s (Letöltve: 2022. 12. 20.)
- Dreska, G. – Érszegi, G. – Hegedűs, A. – Neumann, T. – Szovák, C. – Tringly, S. 1999: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis IV*. Budapest, Argumentum Kiadó.
- Erdélyi, L. – Sörös, P. (szerk.) 1902–1916: *A pannonthalmi Szent-Benedek rend története I–XII*. Budapest, Stephaneum Nyomda.
- Érszegi, G. 1972: Az Aranybulla. A hétszázötvenedik évfordulóján. In Farkas, G. (szerk.): *Fejér Megyei Történeti Évkönyv*, 6. Székesfehérvár, Fejér Megyei Nyomdaipari Vállalat.
- Érszegi, G. 1975: Eine neue Quelle zur bulgarisch–ungarischen Beziehungen während der Herrschaft Borils. *Bulgarian Historical Review*, 3, 91–97.
- Fejér, G. (szerk.) 1829–1844: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI*. Buda, Studio et opera Georgii Fejér.
- Gutheil, J. 2007: Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárból (1002–1523). In Kredics, L. – Hermann, I. (szerk.): *A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 18*. Veszprém, Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár – Veszprémi Érseki Könyvtár, reprint.
- Györffy, Gy. 1965: *Napkelet felfedezése. Julianus, Plano Carpini és Rubruk útjelentései*. Budapest, Gondolat.
- Karácsonyi, J. 1899: *Az aranybulla keletkezése és első sorsa*. (Értekezések a történeti tudományok köréből XVIII/7.) Budapest, Athenaeum Királyi Nyomda.
- Karácsonyi, J. – Borovszky, S. (szerk.) 1903: *Az időrendbe szedett váradi tüzspróba-lajstrom az 1550-iki kiadás hű másával együtt*. Budapest, Váradi Káptalan.
- Knauz, F. – Dedek, L. C. 1999: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–III*. Strigonii 1874–1924. Budapest, Argumentum Kiadó.
- Knauz, N. 1861: Aranybulla. *Magyar Történelmi Társulat Társulati Lapja*, 10, 205–218.
- Knauz, N. 1875: Két krónika. I. Az esztergomi rövid krónika. II. A zágrábi krónika. *Századok*, 9. https://adt.arcanum.com/hu/view/Szazadok_1875/?pg=478 (Letöltve: 2022. 12. 20.)
- Knauz, N. 1876: *Kortan hazai történelmünkhöz alkalmazva*. Budapest, Akadémia.
- Körmenyi, T. 2012: A „varasdi jelenet” kritikája. Megjegyzés Imre király és András herceg trónviszályának történetéhez. In Mikó, G. – Péterfi, B. – Vadas, A. (szerk.): *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 503–513.
- Körmenyi, T. 2019: *Az 1196–1235 közötti magyar történelem nyugati elbeszélő forrásainak kritikája*. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Kulcsár, P. (szerk.): 2006–2008: *Krónikáink magyarul I–III*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Kumorovitz, L. B. 1971: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. In Tarjányi, S. (szerk.): *Tanulmányok Budapest Múltjából 18*. Budapest, Budapesti Történeti Múzeum.
- Makkai, L. – Mezey, L. (szerk.) 1960: *Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI–XIV. század*. (Nemzeti Könyvtár. Levelestár.) Budapest, Gondolat.
- Marsina, R. (ed.) 1971–1987: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I–II*. Bratislava, Obzor.
- Rudolf, V. 2019: Nyitrai püspökök a diplomácia szolgálatában az 1220-as években. *Turul*, 92.
- Smičiklas, T. 1904–1934: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II–XV*. Zagabriae, Collegit et digessit T[adjija].
- Szabados, Gy. 1999: Imre és András. *Századok*, 133, 85–111.

- Szentpétery, I. 1930: *Magyar oklevéltan*. (A magyar történettudomány kézikönyve II/3.) Budapest, Magyar Történelmi Társulat.
- Szentpétery, I. – Borsa, I. (szerk.) 1923–1987: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I/1–II/4*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, majd Akadémia Kiadó.
- Szilágyi, L. 1961: Árpádkori törvények. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Szovák, K. – Veszprémy, L. (szerk.) 1999: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery*. Budapest, Nap Kiadó, reprint.
- Takács, I. 2012: *Az Árpád-házi királyok pecsétjei*. (Corpus sigillorum Hungariae mediaevalis 1.) Budapest, Magyar Országos Levéltár.
- Temesváry, J. 1922: *Erdély középkori püspökei*. Cluj-Kolozsvár, Minerva Nyomda.
- Theiner, A. 1859–1860: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta, collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner I–II*. Romae, Typis Vaticanis.
- Wagner, H. – Lindeck-Pozza, I. 1955–1999: *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg I–V*. Graz–Köln–Wien, Böhlau, Bearb.
- Wenzel, G. (szerk.) 1860–1874: *Árpádkori új okmánytár I–XII*. Pest–Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága.
- Wertner, M. 1892: *Az Árpádok családi története*. (Történeti, nép- és földrajzi könyvtár 51.) Nagybecskerek, Pleitz Fer. Pál Könyvnyomda.
- Zimmerman, F. – Werner, C. – Gündisch, G. 1892–1991: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I–VII*. Hermannstadt, Köln; Georg Olms Verlag, Hildesheim – Zürich – New York; Akademie Der Sozialistischen Republik Rumänien, Bukarest.
- Zsoldos, A. 2011: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Zsoldos, A. 2018: Az Árpádok koronája először külföldön (Bécs 1205). In Pálffy, G. (szerk.): *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések.) Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- Zsoldos, A. 2021: A Német Lovagrend 1222. évi kiváltságlevele. In Bogdándi, Zs. – Dáné, V. – Lupescu Makó, M. (szerk.): *Album amicorum. Tanulmányok Sipos Gábor születésének hetvenedik évfordulójára*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 637–649.
- Zsoldos, A. 2022: *Az Aranybulla királya*. Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet.